

Az államrend zenei harmóniája:
Rakowski Márton Libellus de partibus reipublicae című
költeményének platonikus államelmélete

1560-ban Rakowski Márton¹ kiadott egy államelméleti könyvet *Libellus de partibus reipublicae* címen,² amelyet az akkor még csak osztrák főherceg Miksának ajánlott. A könyv gerincét egy 348 disztichonnyi költemény alkotja, amely az államrend valamint a birodalmak felemelkedésének és bukásának filozófiai elméletét foglalja össze. Először röviden felvázolva összefoglalom a költeményt, majd a birodalmak váltakozásának második okaként leírt 26 disztichonnyi harmóniaelméleti részt szeretném részletesebben is elemezni, ezen belül kitérve Rakowski forrására és ezen keresztül magára a platonikus elméletre is.

Magának a könyvnek csak a felét foglalja el a címadó *Libellus de partibus reipublicae*, a második felében alkalmi költemények olvashatók, amely verseket talán az fűz össze a könyv első felével, hogy címzettjei valamiféle állami hivatalnokok. Ezek közül a legtöbb, 258 disztichonnyi dicséret (inc. *Pierium munus dum texam flore coronam*, D^v–E4^v) Nádasy Tamás nádornak jut, amit egy disztichon (inc. *Caesareae necnon Regis fidelissime dextrae*) és egy 14 disztichonnyi epigramma (inc. *Magnificus gerit haec Deseffus arma, Magistrum*) követ Rakowski felettesének, a királyi tanácsos Cserneki Dezsőfi Jánosnak címezve, annak címeréről. Végül Mossóczy Lászlót, a Magyar Királyi Kamara *vicemagisterét* dicsőíti 13 disztichonon keresztül (inc. *Fallor, an in quavis virtus laudabilis ora est?*). A könyvet Georg Purkircher *Epigramma ad lectorem*je zárja (inc. *Quae bona sit, quot et illa petat respública partes*).

¹ Végül a Rakowski vezetéknev használata mellett döntöttem a Miloslav Okál-féle *Opera omnia*ban (431–432 o.) közölt saját kezű kamarai okiratának „Martinus Rakowski” aláírása miatt. (A humanista Racocius néven túl számos névváltozata ismert: Racotius Thurocius/Thurociensis, Rákóczi, Rákóczy, Rákóczyius, Rakovský, Rakovszky, Rakowzky, Rakowzki.) Szlovák nemesi családban született a Turóc megyei Nagy-rákón (ma Rakovo) 1535 körül. Apja Štefan Rakowski királyi kapitány, anyja Zuzana Trnovská z Markovic. Három fiútestvéréről és két nővéréről tudunk: Albert, Matthias, Nicolaus, Maria, Dorothea (a genealógiai táblát lásd: Okál 1979-es kötetének külön lapján). Elemi tanulmányait Körmöcbányán kezdte meg, majd – még 1554 előtt – Bártfán tanult Leonhard Stöckelnél, aztán Brassóba ment. Martinus Rakotius Turociensis néven 1555. március 5-én iratkozott be a Wittenbergi Egyetemre, ahol magister fokozatot szerzett 1558. augusztus 4-én. De közben – 1556 előtt – megszakította tanulmányait és Prágába ment, ahol az idősebb Jan Hodejowsky köré szerveződött humanista kör tagjaként 1556-ban kiadta *Elegiae et epigrammata* című kötetét. 1557–1559 között a Louny-i iskolát vezette Csehországban, azonban a korábbi feltételezésekkel szemben nem volt rektor 1556-ban a cseh Žatecben. 1559-től a pozsonyi Magyar Királyi Kamarában írno-koskodott. 1568-ban feleségül vette Dorota Krivayt, akivel 1569-ben a turóckelemenfalvai (ma Kaľame-nová) családi birtokukra költöztek és két gyerekük született: 1570-ben Barbara, majd 1574-ben David. Ekkortól lesz Turóc vármegye alispánja is. 1579 nyarán meglátogatta bátyját, Nicolaust Kutná Horában, ahol hirtelen meg is halt augusztus 28-án. Miloslav OKÁL, *Život a dielo Martina Rakovského*, I (Turócszentmárton: Matica slovenská, 1979), 11–101, 384–387.

² Teljes címe: *Martinum RAKOCIUM, Ad Serenissimum Principem et dominum, dominum Maximilianum, Dei gratia Regem Bohemiae etc. Archiducem Austriae, Ducem Burgundiae etc. Dominum clementissimum. Libellus de partibus reipublicae et causis mutationum regnorum imperiorumque, in plerisque ad imitationem Aristotelis, scriptus Carmine per M. Martinum Rakocium* (Viennae Austriae: Raphael Hoffhalter, 1560) (VD16 R 183; RMK III 475).

Rakowski államelméleti munkáját egy prózai prológussal nyitja, amelyben Dániel negyedik könyvének 7–9. részére utal, ahol Nabukodonozor egy égig érő fáról álmodik, amelynek ágain az ég sok-sok éneklő madara a Habsburg birodalom tudós férfiúit jelen-tené, akik a kormányzáshoz szükséges törvények és tudományok legszebb harmóniáit szó-ban és írásban zengik el. Ahogy e madarakat maga a fa, úgy ezen írástudókat is a császár által irányított impérium élteni, tartja fent. Rakowski is – ahogy írja, a tőle telhető legna-gyobb igyekezettel és tehetséggel – három dologról kíván „énekelni”: az állam felépíté-séről, az ideális államról, valamint a birodalmak váltakozásának okairól.

A bevezető múzsa invokáció után, Miksa főherceg kegyeibe ajánlja művét és termé-szetesen magát is. Az első rész (29–184. sor) főleg Arisztotelész *Politikáinak* negyedik könyvét összefoglalva az állam lakosait sorolja osztályokba: földművesek (*agricolae*); kéz-művesek (*artifices*); kereskedők (*mercator*); bérmunkások (*mercede laborans*); katonák; jogászok, törvényhozók (*jurisconsulti*); vagyonnal bírók (*dites habentes patrimonio*) és előkelők (*proceres*). A második rész (185–256. sor) a bibliai Kafarnaumot mint ideális települést írja le. A har-madik, leghosszabb rész előtt (257–684. sor) a szerző – ahogy fogalmaz – erőt gyűjt és a múzsaikat másodsor is segítségül hívva, a birodalmak váltakozásainak, felemelkedésének és lehanyatlásának öt „tudományos” és négy teológiai okát fejt ki, ezzel mintegy magya-rázatát adva Kafarnaum eltűnésének is.

Az első tudományos ok (263–278. sor) nagyon egyszerű, majdhogynem együgyű: a természetben semmi sem örökkévaló, minden változásban van, így hát a birodalmaknak is életciklusuk van: megszületnek, felnőnek és elpusztulnak. Ezt a tételt a wittenbergi történelemszemlélet négy birodalmának felemelkedésével és bukásával példázza.³ A leg-érdekesebb és egyben leghomályosabb második ok lenne az, amellyel lejjebb részletesen foglalkozik a tanulmány. A harmadik ok a birodalom népeinek, lakosságának békétlenke-dése, egyet nem értése, amely a harmónia felbomlásához vezet és felkeléseket, forradal-makat támaszt. A negyedik ok egyszerűen a türannikus uralkodás. Az ötödik ok pedig az uralkodó általános alkalmatlansága, amelyet valamiért leválaszt a negyedik okról.

Rakowski a második okot 26 disztichonban fejt ki (279–330. sor) Platón *Allamának* 8. könyv 545b–547a (főleg 546b–d) szakaszának megverselésével. A szövegrész így hangzik:

„HAEC prima est NUMERUS, placet altera causa Platoni
 Qui duplici Harmonia discrepet ipse sibi.
 Quando superficies Epitriti πεμπτάδι iuncta,
 Auctaque ter, gemina dissona voce strepit
 Cumanae vatis quamvis oracula vincant
 Haec tenebris, breviter sic tamen ista cape.
 Dat natura bonos, et disciplina regentes,
 Principio quorum florida regna vigent.
 Postea degenerant, frenis paulisper omissis,

³ Ehhez Georg Lauterbeck *Regentenbuch*-ját használta forrásnak. Többször is kiadták a 16. században. Az első kiadása: *Regentenbuch aus vielen trefflichen alten und neuen Historien mit sonderm fleis zusammen gezogen ...* (Leip-zig: Jakob Bärowald, 1556) (VD16 L 777). Rakowski *Libellus de partibus reipublicae*je előtt még kétszer adták ki a *Regentenbuch*ot: 1557-ben (VD16 L 778) és 1559-ben (VD16 L 779).

Quae disciplinae fecerat ante rigor.
 Postremo, veluti vitiorum laesa senecta
 Prorsus cum Dominis praecipitata ruunt,
 Ut tribus ascendit modulis symphonia dulcis,
 Ante Deum quando Musicus ordo canit,
 Quos si transcendat tollatque supra Diapason,
 Horrendo strepitu concava templa frement.
 Nec iam cantus erit, sed erit vox illa boatus.
 Et docta, minime gratus, in aure fragor.
 Sic sit Epitritus $1^{1/3}$ cuius Diagrammate quinque
 Sit radix, costas parte ab utraque ligans
 Haec tibi dulcisonas reddet symphonia voces
 Per Quartam docto suaviter ore sonans.
 Duc Cubice costas 4.3. media duo pone 48.36. require,
 Quos extrema 64.27. dabunt, cum mediis strepitus.
 Dimidius ditonus tibi cum Diapente patebit,
 Qui modus est unus non ita durus adhuc.
 Surget ab extremis 64.27. Diapason, dimidiusque
 Dittonus, heu, quantum iunctus uterque frement.
 Multiplica simul hos 64.27. veniet 1728 plus disdiapason.
 Latrans, Tartareas ut canis ante fores.
 Offensas feriet duris clamoribus aures,
 Obruet inceptum vox ululata melos.
 Summa cadunt igitur sua post exordia prorsus,
 Hic fati numerus cum solidatus adest 1728.
 At diatetradion clementer postea rursus
 Cum vult post strepitus, inchoat ipse Deus.
 Sic aetas olim PULCHRUM mutavit INANE,
 Adversus Dominum flagitiosa patrans
 Et rudis Israel factus fatalibus annis
 Cum disciplina concidit ipse sua.
 Nec procul a nostro situs est hic terminus aevo 1728.
 Nescio, Terrigenis quid feret ille novi.
 Incipiunt autem tractas sentire ruinas
 Imperia, et fati deteriora sequi,
 Anno 512, qui diapente facit collatus ad illum.
 Et logon hunc $3^{3/8}$ mensus, si trutinetur, habet.
 Sed brevibus, non est, Elegis evolvere tanta,
 Lativagi longe res erat ista pedis.
 Non bene magna capit pelago ducenda profundo,
 Et quae se superent pondera, parva ratis.
 Credite, fatales numeros, momentaque volvunt
 Conscia, virtutem sydera passa Dei.”

Az *Állam* fent jelzett szakaszának szövegekörnyezetében Platón ötféle lehetséges államformáról ír, amelyek az ember ötféle lelki alkatával feleltethetők meg. Itt Szókratész a következő kérdést teszi fel: „Azt meg tudod, ugyebár, hogy emberi jellem is szükségképpen annyiféle van, ahány alkotmány? Vagy talán azt hiszed, hogy a különféle államformákat tölgyfa vagy szikla hozta a világra [utalás *Odiüsszeia* 19.163-ra], nem pedig az állam lakosainak az erkölcsi, amelyek – **amerre a mérleg serpenyőjét lenyomják** [kiemelés M. D.] – mindent arra vonnak maguk után?” Tehát egy adott közösség egyes tagjai lelki alkatának, lelki egyensúlyának vagy lelki deformációjának az együttese képzi meg az arisztokratikus, timokratikus, oligarchikus, demokratikus és türannikus államformát. Fontos a sorrend, mert a lélek deformáltságának a mértékét is jelzik. Platón szerint a demokráciánál már csak a zsarnokság rosszabb, mert a demokráciát irracionális érzelmek és indulatok irányítják. Ezek az államformák pedig akkor alakulnak át egymásba, amikor az adott államforma vezető rétegében valamiféle egyenetlenség, viszály keletkezik, vagyis amikor felbomlik a harmónia. Ezért intéz aztán Szókratész kérdést a műzsákhhoz, Homéroszt idézve (*Il.* 1.6): „Hogyan tört ki először a viszály?”

A műzsák válasza egy matematikai rejtvény (*Állam* 546b–d), amely viszont annyira rejtélyesre – sőt talán inkább érthetetlenre – sikerült, hogy Arisztotelész első értelmezési kísérletétől kezdve (aki úgy tűnik maga sem érti a szövegrészt, így hát meg sem próbálja értelmezni, csak egyszerűen idézi a *Politikában*),⁴ mind a mai napig újra és újra nekifut a filozófiatörténet.⁵

Az isteni nemzetségnek van egy körforgása, melyet tökéletes szám foglal egybe; az emberi nemzetség pedig egy olyan szám, amelynek legkisebb formájában bizonyos uralkodó és alárendelt szorzások, három közt és négy tagot alkotva – a hasonlóság és különbözőség, a növekedés és fogyás útján – az összes tagokat egymásnak megfelelővé és egymással összemérhetővé teszik. **E számok négyharmados alapja öttel összekötve, s háromszor megszorozva két összhangot eredményez** [ὄν ἐπίτριτος πυθμὴν πεμπτάδι συζυγείας δύο ἁρμονίας παρέχεται τρις αὐξηθεῖς]: az egyiket úgy nyerjük, ha egyenlőt egyenlővel, s százat százzal szorzunk, míg a másiknak a tényezői részben egyenlők, részben egyenlőtlenek, vagyis az »öt« racionális átlóinak százszoros négyzete, ha tudniillik mindegyikből egyet kivonunk, illetve az irracionális átlóké, ha kettőt vonunk ki belőlük – és a háromnak

⁴ *Politika* 5.12: „Okként azt említi, hogy semmi sem maradandó, hanem ciklikusan változik; a változás kezdete pedig »azon számoknak az alpmennyisége, melyek egymással 4:3 viszonyban vannak, s melyek az ötös számmal összefoglalva kettős harmóniát alkotnak»; arra az esetre érti ezt, mikor ennek az alakzatnak száma szilárd, és rámutat, hogy néha a természet is selejtes embereket termel, akiken még a nevelés sem fog, szóval magát ezt a dolgot talán jól mondja (valóban lehetnek olyan emberek, akiket lehetetlen megnevelni és sohasem lehet belőlük derék ember); ámde ez miért lenne sajátosabb változás az általa legjobbnak nevezett alkotmánynak inkább, mint akármelyik másnak vagy bármily létezőnek?” ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, ford. SZABÓ Miklós (Budapest: Gondolat Kiadó, 1969).

⁵ Friedrich Schleiermacher a máig alapvető német Platón fordításánál tíz évig szöszmötölt a szövegrésszel, míg a francia fordítást készítő Victor Cousin egyszerűen ki akarta hagyni a kiadásából.

százszoros köbe. Ez az egész egy »mértani« számot [ἀριθμὸς γεωμετρικός] alkot, amely a jobb és rosszabb születések kérdésében dönt.⁶

Az eredeti Platón szöveg nagyjából a múzákhoz intézett kérdésig érthető: „Hogyan tört ki először a viszály?” A múzák a választ egy tömör, univerzálisnak ható matematikai képlet formájában adják meg, amelynek a dekódolása viszont évezredek óta gondot jelent az értelmezőnek. A „viszály” a társadalmi egyensúly és harmónia felbomlása miatt tört ki, amely az államformák átalakulását is magával hozza. A múzák ezen társadalmi átalakulás harmóniájának és diszharmóniájának dinamikájához adják meg a kulcsot. Rakowski pedig nem kevesebbre vállalkozik, mint e matematikai talány megverselésére és értelmezésére.

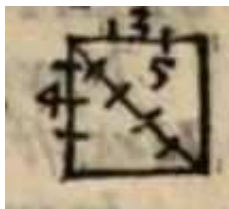
De a múzák egyáltalán nem a Tudomány áttetsző leplébe csomagolják a képletet, ahogy ez a matematikától elvárható lenne. Sőt, Platón még csavar is rajta egyet, amikor eleve az ironizáló Szókratész szájába adja az oly gyakran rébuszokban beszélő múzák szavait. Szókratész megpróbálja idézni – de csak ὡδὲ πως, vagyis „úgy, ahogy” – a múzákat. Habár Platón szándékosan fogalmaz homályosan, a múzσαι tudományokban (is) jártas olvasó számára a rejtvény megfejtésének lehetőségét mégis nyitva hagyja (545e): „s ne képzeljük-e el, hogy – bár úgy játszanak és tréfálódznak velünk [a múzák], mint gyermekekkel – valójában tragikus fenséggel és komoly hangon szólnak hozzánk?” Ezt hogy kell értenünk? Csupán tényleg a múzák tréfájáról lenne szó, vagy igazán komoly dolgokat adnak tudtunkra, amelyeket – jól megtréfálva az olvasót – az érthetlenség gúnyjába öltöztetnek? Isteni ajándék lenne múzσαι csomagolásban, amelyet – a „jópofa” felnőttek krampuszos viccei előtt értetlenkedő gyermekeként – izgatottan próbálunk meg kibontani, hogy megfoghassuk végre? Vagy – már megint – az ironikus Szókratész játszadozik és tényleg bolondját járatták velünk a múzák?

Mindenesetre az interpretációs kísérletek általában komolyan vették Szókratész szavait és évszázadokon keresztül próbálták meghatározni azt a bizonyos ἀριθμὸς γεωμετρικός-t, vagyis mértani számot (a későbbi kommentárok *numerus nuptialis*ként is hivatkoznak rá), amely az uralkodás és az ideális birodalom fenntartásának képletét, arany szabályát, kulcsát adná a kezünkbe.

Rakowski – szintén múzσαι ihletettséggű – versrészlete annyiban mindenképp méltó párja a görög filozófus szövegének, hogy legalább annyira homályos, mint az eredeti, amit átdolgozott. Ugyanakkor szerzőnk mentségéül szolgáljon, hogy ezt ő maga is érzi és a tárgy bonyolultságára hivatkozva a vers végén ki is menti magát emiatt. A múzák rejtélyes szavai disztichonokba törve még titokzatosabbá válnak.

A Rakowski-vers is megadja a *numerus nuptialis* valamiféle képletét. Kiindulási pontként három számcsoportha, arányrendszerbe kapaszkodhatunk: 4:3:5, 27:36:48:64 és az 1728. Ha az 1560-as kiadást megnézzük, akkor a 297–299. sorok mellett jobbra egy ábrát láthatunk [lásd 1. ábra], amely az „e számok négyharmados alapja ötten összekötve” Platón szövegrészlet képi megjelenítése lenne.

⁶ PLATÓN, „Állam”, ford. SZABÓ Miklós, in *Platón összes művei*, II, kiad. FALUS Róbert, 5–710 (Budapest: Európa Kiadó, 1984), 525. A kiemelt rész fordítása: M. D.

1. ábra: A püthagoraszi számhármás ábrája Rakowskinál.

Tulajdonképpen ez az ábra a kiindulópontja minden értelmezésnek, amelyek viszont a legváltozatosabb eredményekre jutnak 75-től egészen 12,960,000-ig.⁷ A leggyakoribb megoldás a 216, amely a legkisebb püthagoraszi számhármás köbeinek az összege: $3^3+4^3+5^3=6^3$. Rakowski megoldása az 1728-as szám, amihez két úton jut el. Az első megoldása: $(3+4+5)^3$, a másik pedig: 64×27 .

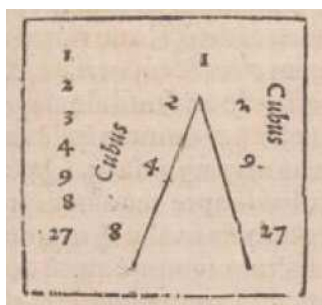
Az a kérdés, hogy ezt az 1728-as számot honnan szedi, mert egészen biztos, hogy nem magától találta ki. A vers forrásainak vizsgálatakor Miloslav Okál is épp ebből az interpretációs hagyományban nem annyira egyértelmű számból indult ki, és erre alapozva kizárta a szóba jöhető 16. század előtti kommentárokat, azonban a közvetett forrás elkerülte a figyelmét.⁸ Minden ókori kommentátor közül talán a legfontosabb Proklosz (412–485), aki egy egész művet szentelt Platón *Allamának*: *In Platonis rem publicam commentarii*. Ebben találjuk a legrészletesebb értelmezési kísérletét a szövegrésznek. Ami bennünket érdekel az a 27, 36, 48, 64 számsor, amely a püthagoreus lambda-diagram egy torzított változatához fog majd kapcsolódni (lásd 2. és 3. ábra), és amelyet Rakowski is megidéző (301–302. sor).

A püthagoreus ábrához képest a bal oldali szár nem kétszeres, hanem négyszeres szorzóval növekszik, és ez alapján kapjuk a 64:27 számpárt, amelyet Proklosz kiegészít a 36-tal ($3^2 \times 4$) és a 48-cal (3×4^2). Ezek pedig ekvivalensek Platón *Timaios*-jának (35b–36b) zeneelméleti kvartjának arányával, vagyis: $4:3 = 36:27 = 48:36 = 64:48$. Csakhogy Proklosz sem említi az 1728-as számot.

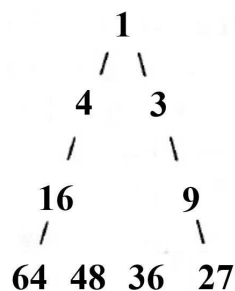
⁷ Csak pár végeredmény: $48 + 27 = 75$; $48 \times 27 = 1296$; $(3 + 4 + 5)^2 + (2^3 + 3^3) = 5040$ [ugyanaz a szám többször előfordul Platón *Törvények* című dialógusában, mint az ideális város megfelelő lakosság száma]; $2^6 \times (2^7 - 1) = 8128$; $100 \times 100 + 4800 + 2700 = 17,500$; $(4/3 + 5) \times 3 \times 4 \times 10,000 = 760,000$; $3^4 \times 4^4 \times 5^4 = 60^4 = 12,960,000$. (Lásd ezzel kapcsolatban még a négy kocka problémát, az Euler-sejtést a hatványok összegéről stb.)

⁸ Okál rámutat, hogy nem lehetett közvetlen forrás se Szmürnai Theón (2. század) *Expositio rerum mathematicarum ad legendum Platonem utiliuma*, mert nem tér ki külön erre a számra, se Boethius (480?–524) *De institutione musica* (5. könyv). Habár Plutarkhosz (46?–120?) az Izisről és Ozirisről szóló kis munkájában nem határozza meg Platón számát, viszont értelmezi a szimbolikáját: a 3 az apa, a 4 az anya, a kettő átlója pedig az utód, a megszülető, vagyis az 5. A másik fontos, megemlítendő szerző, Iamblikhosz (245?–325), aki az *In Nicomachi arithmetica introductionem liber*-ben csak e platonikus embertenyésztés procedúrájára tér ki, de nem számolgat és nem ad meg semmiféle összeget. Miloslav OKÁL, "L'humaniste Slovaque Martin Rakovský et le nombre nuptial de Platon", *Listy filologické / Folia philologica* 89 (1966): 34–48.

AZ ÁLLAMREND ZENEI HARMÓNIJÁJA

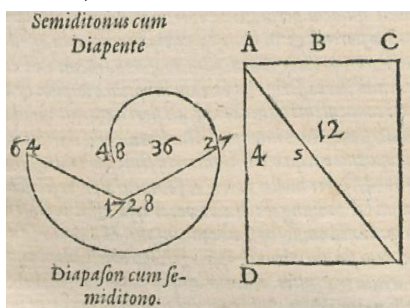

2. ábra: Püthagoreus lambda-diagram.⁹

3. ábra: Proklosz lambda-diagramja.

Okál a közvetlen forrást Matthias Lauterwald¹⁰ eperjesi lelkészben találta meg, akinek Platón-kommentárjában a Proklosztól is ismert 64, 48, 36, 27 számsorral együtt bukkan fel az 1728-as szám (lásd 4. ábra): *Verba Platonis in octavo Πολιτικῶν*.¹¹

4. ábra: Lauterwald harmónia-ábrája.¹²

⁹ PLATO, *Omnia divini Platonis opera*, tr. Marsilius FICINUS (Basileae: In officina Frobeniana, 1546), 707.

¹⁰ A poroszországi Elbingben (ma: Elbląg) született 1520 körül. Brandenburgi Albert, porosz herceg támogatásával Wittenbergben tanult 1540-től. 1549-ben a frissen alakult köznegységi egyetem matematika-professzora, majd 1550-ben a filozófiai szenátus tagjává nevezik ki. 1551-től lelképásztor a Szász-Anhalt tartománybeli Schulpfortében, majd 1553 novemberétől Eperjesen lelképásztor (és tanár?), ahol 1555-ben meg is hal. Julius August WAGENMANN, „Lauterwald, Matthias”, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1883), 18: 79. Civalodó, ingerlékeny természete miatt Melanchthon *ululatomak* (kuvikoló? süvöltő? csuvikoló?) nevezte. Halála után, kissé gúnyosan azt is írja róla, hogy Lauterwald valószínűleg halálában is Charonnal vitatkozik az alvilági folyón csónakázva. Egyébként Eperjesre érkezése után – teológiai nézeteltéréseik miatt – tényleg gyorsan összeveszett Leonhard Stöckellel és Radácsi Mihállyal is. E teológiai-filozófiai vitákban együttes erővel se tudták racionális, logikai érvekkel legyűrni Lauterwaldot, aki aztán Stöckelt nem kevesebbnek, mint „Antikrisztusnak és az ördög kloákájának” nevezte. Végül Melanchthonhoz küldtek követséget Wittenbergbe, hogy döntse el ő a vitát, aki Lauterwald ellen döntött. Korábbi, Andreas Osianderrel való elmérgesedett köznegységi teológiai vitájával a lengyel és német szakirodalom részletesebben is foglalkozott. Lauterwaldról, a vitáról és az ehhez kapcsolódó szakirodalomról részletesebben lásd: GUTTMAN Barnabás, *Hit, hatalom, humanizmus. Bárfya reformációja és művelődése Leonhard Stöckel korában* (Budapest: Szent István Társulat, 2017) 92–100.

¹¹ [Matthias LAUTERWALD], *Explicatio Matthiae Elbingensis. Verba Platonis in octavo Πολιτικῶν*, in *Oratio recitata a Iohanne Stigelio cum testimonium eruditionis tribueretur aliquot bonestis viris in renunciatione Magistrorum. Disputatio de loco Platonis de periodis imperiorum, cuius fit mentio in octavo libro Platonis de Republ[ica] et in quarto [sic] Polit[ico] Arist[otelis]* (Wittebergae: per Vitum Creutzer, 1546), B^o–B6^o.

¹² Az ábra forrása: MELANCHTHON, *Declamationum...* (Argentoratum: Theodosius Rihelius, 1570), 365.

Ez a kis mű először 1546-ban jelent meg Wittenbergben, kiegészítő magyarázatként Melanchthon államelméleti kommentárjához (vagy inkább disputációjához, amelyet a teológus Caspar Crucigerrel folytatott).¹³ Lauterwald zene- és harmóniaelméleti kommentárja nem csak sokkal alaposabb és mélyebb, mint Melanchthon kissé elnagyolt írása, de igen eredeti is. Platón *Állam*ának egyetlen – már idézett – félmondatából bontja ki az egész művét, még hozzá úgy, hogy az eredeti görög szavakat mint apróra gyúrt papírgalacsinokat addig csomagolja, hajtogatja, míg nem méretes oldalakká simulnak ki: ὢν ἐπίτριτος πυθμῆν πεμπάδι συζυγεῖς δύο ἄρμονίας παρέχεται τρις αὐξηθεῖς („amelyeknek négyharmados alapja öttel összekötve, s háromszor megszorozva két összhangot eredményez”). Lauterwald arra vállalkozik, hogy ez alapján találja meg azt a tökéletes összhangzattani rendszert, amely képes minél tovább fenntartani egy ideálisan jól működő államot! A porosz matematikus olyan univerzális állandót lát ebben a félmondatban, amely leírja és „számokba fojtja” az államok születésének és bukásának törvényszerűségét. Márpedig van-e annál nagyobb politikai hatalom, amely mindezt megfelelően tudja értelmezni és így fenn tudja tartani hatalmát és az állam stabilitását.

Lauterwald interpretációs technikája azért is érdekes, mert egyáltalán nem foglalkozik a Platón-mű befoglaló fejezetével vagy legalább további bekezdéseivel. Viszont az 1728-as szám, amelybe Okál belekapaszkodott, nem a saját találmánya, hanem Marsilio Ficino az *Állam* 8. fejezetéhez írt kommentárjából vette át, amelyet 1496-ban adtak ki.¹⁴ Nem csak az 1728-as platóni számot vette át, hanem azt az értelmezést is, hogy ez az 1728-as periódus egyáltalán éveket jelent és nem hónapokat, napokat vagy más időegységet.¹⁵ Az 1728-as szám miatt felmerülhet az is, hogy Rakowski forrása talán közvetlenül Ficino volt, azonban van egy részlet a versben, amely 512 (8³) évben adja meg a birodalmak hanyatlásának kezdetét – hogy aztán 1728 év (12³) alatt végleg összeomoljanak – és ez biztos forrássá teszi Lauterwaldot, mert ez a szám nincs meg a firenzei filozófusnál. Rakowski ráadásul még a Lauterwald által megadott 3^{3/8} arányszámot is beleszövi a versébe (és ehhez kapcsolódva a tiszta kvint konzonanciát).

És hogy ki tudja helyesen értelmezni ezeket a kulcsokat? A humanista, tudós hivatalnokok, mint a birodalom felhők között repkedő madarai, ahogy Rakowski a prologusban utal rájuk. Maga Lauterwald és persze Rakowski is egy-egy ilyen éneklő madár lenne a Habsburg birodalom fáján, akik szakértelmükkel és tanácsaikkal – amennyiben hallgatnak rájuk – képesek lennének az államot titkos tudásukkal jó irányba terelni és így fenntartani.¹⁶ (Itt érdemes megjegyezni, hogy a szerző, a mű és a valóság általános kapcsolatát mi

¹³ [MELANCHTHON], *Disputatio de loco Platonis, de periodis imperiorum, cuius fit mentio in octavo libro Platonis de Repub[lica] et in quinto Polit[ico] Aristotelis*, in Uo., A6^v–A7^v.

¹⁴ Marsilius FICINUS, *Commentaria in Platonem* (Florentiae: Lorenzo di Alopa, 1496).

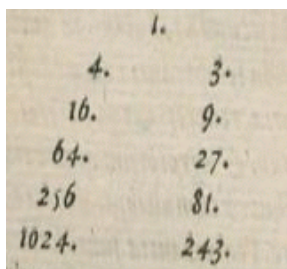
¹⁵ Ficino kommentárjának kritikai kiadását és részletes elemzését lásd: Michael J. B. ALLEN, *Nuptial Arithmetic. Marsilio Ficino's Commentary on the Fatal Number in Book VIII of Plato's Republic* (Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1994), különösen 74–80, 102–105.

¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy Ficino sok helyen utal is erre az ősi praktikára, amely a tudást a beavatlatlanok elől matematikai számok és/vagy költői képek segítségével rejti el. Az egyik ilyen megjegyzésével 1492-es Plótinosz fordításának előszavában találkozhatunk: „Vetus autem Theologorum mos erat, divina

sem írja le jobban, mint az, hogy a társadalomjobbítás univerzális elméletét épp egy összeférhetetlen „értelmiségi”, a civakodó és rikácsoló hírében álló „ululator” Lauterwald választja meg a harmónia és béke szakértőjeként, akinek tetszetős elméletére végül is saját élete cáfol rá.)

Ficino kommentárját Lauterwald nem követi szolgálai módon, nem csak tömöríti, hanem sokkal hangsúlyosabban harmónia- és zeneelméleti irányba tereli értelmezését a birodalmak és államformák átalakulásával kapcsolatban. (Ezt látjuk Rakowski versében is.) Viszont egyáltalán nem foglalkozik az emberszaporítás elméletével, amelyre a hagyományos „mennyezői szám” kifejezés is utal, vagyis a platóni számot ő nem a megfelelő időben megfoganni készülő utódok logaritmus táblázatának tekinti, hanem az államműködés általánosabb elvének summáját látja benne. A fent említett platóni szövegrészből a hangközökön és összhangzatokon túl konkrét dallamokat (dallampéldákat?) is levezet.

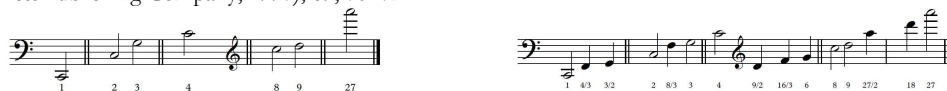
Lauterwald társadalomjobbító alkímiájának gyökerei Platón *Timaiosz*-ára (35b–36b) vezethetők vissza, amely szerint a *koszmoszt*, vagyis a legharmonikusabban rendezett világot a világlélekkel együtt a démiurgosz bizonyos matematikai arányok szerint szerkesztette egybe. Ez nem csak megszólaltatható zenei hangközöket, hanem egy olyan „megkomponált” alaphangsort is jelent, amely az egész univerzumot rezgésben, rendezettségben, mozgásban és életben tartja.¹⁷ Lauterwald a *Timaiosz*-ban is megtalálható püthagoreus lambda-diagramot tovább bővíti: 1:3:4:9:16:27::64:81:243:256:1024 (lásd 5. ábra), amelyeket kiegészíthetünk a Proklosszal kapcsolatban már említett 36 és 48 számokkal: 1:3:4:9:16:27:36:48:64:81:243:256:1024.

5. ábra: Lauterwald lambda-diagramja..

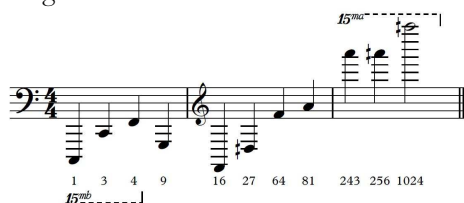
mysteria cum mathematicis numeris et figuris, tum poeticis figmentis obtegere, ne temere cuilibet communia forent.” Marsilius FICINUS „Prohemium”, in PLOTINUS, *Opera*, a ii^v (Fiorenza: Antonio di Bartolomeo Miscomini, 1492).

¹⁷ Francis MacDonald CORNFORD, *Plato's Cosmology: The Timaeus of Plato* (Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), 69, 70–72.

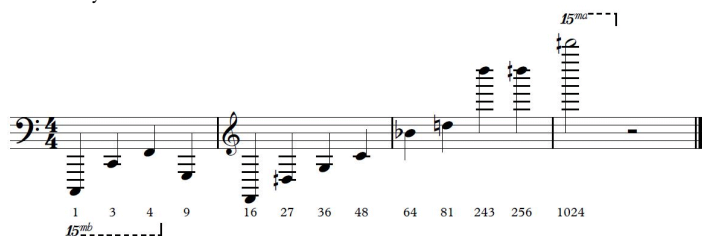

¹⁸ Az ábra forrása: MELANCHTHON, *Declamationum...*, 369. (A kép a nyomdatechnika miatt torz. Ideális esetben Λ alakú lenne.)

A Cornford által megadott „Timaiosz-skála” mintájára (lásd 17. l.), Lauterwald *Állam*-kommentárjának a hangsorát is meg lehet adni, aki azonban nyilvánvalóan nem említ semmiféle démiurgoszt és világlelket. Az alábbi, első verzió Lauterwald lambda-diagramja alapján van megközelítőleg leírva:¹⁹

A második verzió a fenti Lauterwald-féle hangsor kibővítése a 4. ábrán is látható 36:27, 48:36 és 64:48 arányszámú kvartokkal.²⁰

Talán ez utóbbi hangsorban láthatjuk azt a szimbolikus alapképletet, amelyből levezethető valamiképp az impériumok ciklikus felemelkedése és bukása. Azok az összhangzattani, arányelméleti törvényszerűségek, amelyek alapján a kozmosz, a világlelek és ezen keresztül az individuális lelkek is egybe vannak szerkesztve és „fel vannak hangolva”, az államok életciklusára sem maradnak hatástalanok. Egy adott állam makrokozmosz kivetülése az emberi lelkek tömegének, olyan mint egy gigantikus hangszekrény, vagy inkább hangszer, amelyet a sok-sok felhangolt emberi lélek, mint megpendített húrok tartanak folyamatosan rezgésben. Az államformák pedig az emberi lelkek egymáshoz való viszonyát tükrözik. A platonikus hagyomány fogalmaival élve: ez ad formát az alaktalan államnak a törvények és a tudomány által, amelyek a harmonikusan rezonáló emberi lelkekből emelkednek fel. Vagy idézve a már korábban is említett Platón részt: „amerre a mérleg serpenyőjét lenyomják, mindent arra vonnak maguk után”. Ahogy az individuális lelkek fajtái is leírhatóak a racionális, szenzitív és vegetatív lélekrészek egymáshoz való összhangzattani viszonyával, úgy az egymással kapcsolatban álló lelkek viszonyai is leírhatóak harmonikus vagy diszharmonikus akkordokként, amelyek nagy tömegben olyan komplex hangzásban akku-

¹⁹ A Lauterwald-féle hipotetikus skála leírásának problémáját a második ütem arányai és a 256:243 (püthagoreus *limma*) okozza, amelyeket negyedhangokkal próbáltam megközelítőleg visszaadni. Pontosabb, ha hertzben is megadom a hangokat, szintén tetszőleges C hangról indítva: 16.35 Hz, 48.9 Hz, 65.2 Hz, 73.35 Hz, 130.4 Hz, 220.05 Hz, 521.6 Hz, 660.15 Hz, 1980.45 Hz, 2086.4 Hz, 8345.6 Hz.

²⁰ Hertzben megadva: 16.35 Hz, 48.9 Hz, 65.2 Hz, 73.35 Hz, 130.4 Hz, 220.05 Hz, 293.4 Hz, 391.2 Hz, 521.6 Hz, 660.15 Hz, 1980.45 Hz, 2086.4 Hz, 8345.6 Hz.

mulálódnak, amelyek valamilyen államformában fognak lecsapódni, vagy a metaforánál maradvá: valamilyen államformaként fognak megszólalni. Ezért a harmóniáért pedig az uralkodó – vagy uralkodó testület – a felelős, aki ideális esetben folyamatosan megpróbálja „utánhangolni” a társadalmat, többek között a törvények segítségével. A társadalom részei pedig egymáshoz és az egészhez is bizonyos arányok szerint viszonyulnak, amelyek részekként is, és egészként is jól hangzó harmóniaként kellene, hogy felcsendüljenek. Lauterwald ideális államát a *magistratus heroicus* tartja fent, amelyet Arisztotelész *Politikája* (4.15) alapján mint valami szakértői kormányt képzelhetünk el, különböző szakterületek racionális hivatalnokai közti harmonikusan működő testületként.²¹

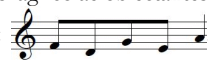
Mindebből az következik, hogy Lauterwald – és ezek szerint Rakowski – szerint is egy államforma leírható zenei harmóniak és/vagy dallamok felcsendüléseként. Olyan, mintha egy modern szociológiai vizsgálatot látnánk, csak statisztikák és táblázatok helyett, valamiféle dallam- és harmóniamintá(ka)t ad. Tehát az államformák és egy adott állam állapota „elénkelhető”, ha ismerjük azokat az aránytani szabályokat, amelyekre Platón is utal az *Allamban* és amelyet Lauterwald kibontva összefoglal. Minél jobb, ideálisabb egy államforma, annál tisztábban képes zengeni, felcsendülni, és minél romlottabb egy állam (vagyis minél demokratikusabb vagy zsarnokibb), annál disszonásabban, zajosabban „csikorog”.

Lauterwald kommentárja alapján a fent idézett homályos Platón-rész egy olyan harmóniaelméletre utal, amely minden jól működő állam alapja kell, hogy legyen, és amely alapján ezt a működést minél tovább fent is lehet tartani. Az 1728-as mértani szám Ficinónál és Lauterwaldnál is 1728 évet jelent (lásd 4. ábra). Mivel nem lehetséges egy államot az örökkévalóságig fenntartani, ezért 1728 évet adnak neki a legideálisabb esetben is. Az a cél, hogy a folyamatosan mozgásban lévő, vagy inkább átalakulásra törekvő állam/államforma a lehető legtovább maradjon fenn ideális állapotában, amelynek a szabályait a Lauterwald által összefoglalt püthagoreus-platonikus harmónia- és arányelmélet megértésével és alkalmazásával lehet elméletileg biztosítani (gyakorlati tanácsokat nem ad). Az 1728-as szám mellett a másik szám, amelyet Lauterwald szintén a platóni alapképletből levezetve ad meg (és amely viszont nem szerepel Ficinónál, míg Rakowskinál igen), az 512-es (8³): ennyi év után – akármilyen jól is működjön egy birodalom – mindenképpen felbomlik a harmónia és elkezdődik a hanyatlás. A kérdés, hogy ideális esetben is kihúzza-e egyáltalán

²¹ A társadalom részei közötti egyensúlyra és harmóniára Lauterwald pár példát is felhoz (a kottaképek csak megoldási kísérletek). A jól működő magistratus harmóniájára („Symphonia tota est imago heroici magistratus”):

 Vagy aratás közben a lovak és gazdáik közötti dallamra mint összhangra („Sicut

et ipsi agricolae oblectantes equos aratrum trahentes, utuntur aliquo modo hoc soni intervallo natura duce”):

 De a civilizáció és a barbárság összeütközésének disszonáns hangzatát is megemlíti („Simul igitur sonantibus horum trium locorum vocibus, audiemus dirum ululatum, imo

clamores Lapitharum et Centaurorum, inter se dissono, vario et deformi rugitu certantes”):

LAUTERWALD, *Explicatio*... B4^v–B5^v.

az összeomlás fázisa még 1216 évig, és ha igen, akkor mennyire harmonikusan fog elenyészve átalakulni egy másik impériummá. Tehát a cél: az elkerülhetetlen romlásban is megőrizni a lehető legszebben rezgő – ám az átalakulás miatt folyamatosan változó – harmóniát. Ezekhez a számításokhoz ad segítséget Lauterwald: kiindulópontként a 4:3:5 számokkal felvázolható téglalapot, aztán az ebből levezetett ötfokú, torzított lambda-ábrát és az összhangzattani példákat, valamint a csigaábrát, amely örök mementóként hirdeti a birodalmi idő maximumát.

Összefoglalva: Rakowski verse/versrésze azért lehet érdekes, mert egy olyan verses Platón-kommentár, amely az egész *Állam* egyetlen fél sorát verseli meg Lauterwald kommentárján keresztül. Másként fogalmazva: ez Lauterwald kommentárjának 26 disztichonos kivonata, amely így közvetve Marsilio Ficino 1496-os *Állam-kommentárjának* egy fura verses átdolgozása is. Jelentőségét pedig az adja, hogy míg a magyar filozófia- és irodalomtörténet szövegtörzsében – legalábbis jelen ismereteink szerint – nem maradt fenn Platón-kommentár, addig Rakowski rögtön egy verses kommentárral örvendeztet meg és pallérozza ki kései elménket.

DÁVID MOLNÁR

Musical harmony of the state system:

A Platonic state theory in Márton Rakowski's *Libellus de partibus reipublicae*

In 1560, trying to ingratiate himself with the Austrian Archduke Maximilian, Rakowski dedicated a 348-distich work to the future Holy Roman Emperor. *Libellus de partibus reipublicae* consists of three main parts: the first part examines the three social classes of the state based on the fourth book of Aristotle's *Politics*, the second part describes the ideal municipality's community, modelled on the ideal Biblical fishing village, Capernaum, while the third part, using a half sentence of the eighth book of Plato's *Republic*, explores the causes of disintegration of the social order. The latter is particularly interesting because here Rakowski describes the perfect order of the whole society and its parts with musical concepts based on the Pythagorean–Platonic theory of proportion and harmony. The paper analyzes Rakowski's direct source: Matthias Lauterwald's *Verba Platonis in octavo Politico v*, touching his indirect source Marsilio Ficino's commentary on the relevant part of Plato's *Republic*.